

LIETUVOS IR LENKIJOS KARINIS KONFLIKTAS DĖL SEINŲ KRAŠTO 1919 METAIS

*Doc. dr. Vytautas Lesčius
(Vilniaus universitetas)*

Atsikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, visi jos teritorijos klausimai su kaimyninėmis šalimis per tam tikrą laiką buvo sėkmingai išspręsti taikiu būdu. Tik su Lenkija to nepavyko pasiekti nei diplomatinėmis priemonėmis, nei užsitęsusiomis kovomis. Užtuot viena iš pirmųjų būtų pripažinusi drašiai pakilusią ir atsikuriančią jaunąją Lietuvos valstybę, Lenkija ilgą laiką ne tik vilkino jos pripažinimą, bet tapo pačiu pavojingiausiu priešu, su kuriuo teko patirti sunkiausias Nepriklausomybės kovas.

Lenkų valdžios planuose dominavo dvi pagrindinės koncepcijos: tiesioginis Lietuvos prijungimas prie Lenkijos, arba inkorporacija, ir netiesioginis, maskuotas pajungimo būdas – federacija. Trumpai tariant, nuo pat Lenkijos nepriklausomybės pradžios lenkų politika Lietuvos atžvilgiu buvo aneksionistinė. Dar 1918 m. gruodžio mėn. Lenkijos ministras pirmininkas J. Moračevskis pritarė sumanymui ginkluota jėga užimti Lietuvos teritoriją ir ten įsteigti Lenkijos valdžios organus, o Lenkijoje sudaryta Laikinoji Lietuvos valdymo komisija jau skyrė komisarų visai etnografinėi Lietuvai valdyti¹.

Kovų su bolševikais pretekstu lenkai, 1919 m. balandžio 19–21 d. staiga užėmė Vilnių, toliau sparčiai skverbėsi į Lietuvos valdomą teritoriją užimdami jos didelius plotus, savo veiksmų nederindami su Lietuvos kariuomenės, taip pat kovojusios su bolševikais, veiksmams. Tuo būdu tarp Lenkijos ir Lietuvos valstybių susidarė nepaskelbta karo padėtis. Dėl lenkų vykdytos aneksionistinės politikos ir dėl Santarvės valstybių šališkumo susidarė labai paini tarpvalstybinė situacija, kurios neįstengė išspręsti nei lietuvių ir lenkų savitarpio derybos, nei Tautų Sąjunga.

Aptariamuoju laikotarpiu įtemptus šių dviejų valstybių santykius dar labiau komplikavo ir Lenkijos valdžios užimta agresyvi pozicija pietinės Suvalkijos dalies – Seinų krašto atžvilgiu. Pretenduodami į šį nuo senų laikų lietuvių apgyvendintą kraštą, Lenkijos valdantieji sluoksniai savo veiksmams „pagrįsti“ panaudojo prieš Lietuvą ištisą kompleksą priemonių, tarp jų ir ginkluotąsias pajėgas.

¹Lossowski P. Kwestia przynależności państwowej Sejnenszczyzny w latach 1918–1920, Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny, Warszawa, 1965, s. 358.

Apie to meto lietuvių ir jų pietų kaimynų lenkų santykius, peraugusius į ilgai užsitęsusių konfliktą, jau nemažai rašyta. Tačiau iki šiol tiek lenkų, tiek lietuvių istorikų darbuose daugiausia dėmesio buvo skiriama diplomatinei ir politinei šios problemos kryptims. Pažymėtina, kad daugelis tarpukario laikotarpio lenkų autorių publikacijų yra poleminių ir propagandinių pobūdžio. Jose 1919 m. įvykiai Seinų krašte vaizduojami itin tendencingai, su tam tikru istorinių faktų išskraipymu.

Nauju požiūriu į ano meto Lietuvos ir Lenkijos santykius išsiskyrė 1966 m. išleista lenkų istoriko P. Losovskio monografija². Be to, joje pateikta daug dokumentinės medžiagos, ypač pažymėtinos autoriaus pastangos išlikti objektyviam. Pavyzdžiui, skirtingai nuo daugelio kitų lenkų autorių, P. Losovskis, remdamasis konkrečiais dokumentais, iškėlė švieson J. Pilsudskio vadovaujamos Lenkijos darytas Lietuvai skriaudas. Knygos autorius aptarė lietuvių ir lenkų politinio ginčo kilmę, bandymus derybomis išspręsti ginčytinus teritorinius, tarp jų ir Seinų krašto, klausimus, slaptosios lenkų karinės organizacijos (POW) ir jos sudėtyje buvusios, aktyviai veikusios Suvalkų apygardos vadovybės 1919 m. vasarą rengtą sukilimą, turėjusį tikslą nušalinti Lietuvos vyriausybę ir sugriauti mūsų valstybę iš vidaus.

Stengdamasis išlikti objektyvus, autorius kartais visgi nuklysta į šališkumą. Antai, pripažindamas Seinų krašto lietuviškumą, jis pateisina 1919 m. demarkacinę liniją, kurią nustatant, Lenkijos pusėje pasiliko Seinų ir Punsko apylinkių lietuviai ir kt.

Lietuvių istoriografijoje minėta problema mažai tyrinėta. Paminėtinos tik nedidelės publikacijos periodinėje spaudoje, ano meto visuomenės ir karinių veikėjų atsiminimai, apžvalgos istorijos vadovėliuose ir kt. Iš reikšmingesnių darbų šia tema išskirtinas tarpukario laikotarpiu pasirodęs karininko Tarasovo straipsnis³. Jame autorius, pasinaudojęs Lietuvos kariuomenės generalinio štabo ir atskirų dalių archyvais bei dalyvių atsiminimais, fragmentiškai aprašė pirmuosius lenkų ir lietuvių karinius susirėmimus, peraugusius į dideles kovas Seinų krašte.

Bene reikšmingiausias tyrinėjimas, kuriame pateikta plati lietuvių ir lenkų santykių ir kovų su jais apžvalga, yra dr. A. Rukšos darbas⁴. Visgi autorius, negalėjęs pasinaudoti archyvine medžiaga ir

² Lossowski P. Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920, Warszawa, 1966.

³ Tarasovas. Marijampolės grupės operacijos (1919–1920 m.) // Karo archyvas, t. 3, K., 1926.

⁴ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2–3, Klivendas, 1981–1982.

kitais svarbiais šaltiniais, neįstengė išigilinti į daugelio svarbių klausimų esmę.

Sio straipsnio tikslas – remiantis archyvine medžiaga, vyriausybės dokumentais, įvairių autorių darbais, amžininkų atsiminimais, periodine spauda ir kitais šaltiniais, išryškinti karinio konflikto tarp Lietuvos ir Lenkijos 1919 metais dėl Seinų krašto priežastis, eigą ir apibūdinti padarinius.

1. Lietuvos ir Lenkijos konflikto brendimas

Nepasisekus lenkams sugriauti Lietuvos valstybę iš vidaus, atsirado balsų, reikalavusių okupuoti Lietuvą atviru karu. Lenkų užimtame Vilniuje buvo surengta nemaža mitingų, kur buvo siūloma neatidėliojant užimti Kauną. Panašius reikalavimus reiškė ir dauguma Lietuvos lenkų dvarininkų.

Tačiau Lenkijos vyriausybė, atsižvelgdama į tarptautinę padėtį, atviru karu okupuoti Lietuvą nesiryžo. Norėdama priversti Lietuvos vyriausybę nusileisti dėl abiejų šalių ginčijamų teritorijų, Lenkija numatė dar labiau sustiprinti Lietuvos supimo ir izoliavimo tarptautiniu mastu politiką. Vienas iš svarbiausių šios politikos komponentų buvo tolesnis lenkų kariuomenės brovimasis į Lietuvos teritorijos gilumą. Sąmoningai vilkindama susitarimą su Lietuva sienų klausimu, Lenkija davė progos kilti ginkluotiems abiejų šalių kariuomenių susirėmimams ir nuo senų laikų lietuviškame Seinų krašte.

Jau nuo 19 a. vidurio Pietų Suvalkijoje, pirmiausia Seinuose, aktyvėjo lietuvių tautinio atgimimo procesas. Nors tuo metu Lietuvos Užnemunė įėjo į rusų valdžios administruojamos Suvalkų gubernijos, pavaldžios Varšuvos generalgubernatorijai, sudėtį, tačiau to krašto lietuviai laikė save etnografinės Lietuvos dalimi.

Suvalkų gubernijos gyventojų sudėtis buvo mišri. 19 a. pabaigos geografiniame lenkų žodyne, nurodant tos gubernijos gyventojų sudėtį, visgi pirmoje vietoje minimi lietuviai, o tik po to lenkai, žydai ir kt.⁵ Iš 1 897 m. rusų valdžios įvykdyto gyventojų surašymo duomenų matyti, jog tuo metu Suvalkų gubernijoje buvo 582 913 gyventojų, tarp kurių 304 602, arba 52,2 proc., lietuviai, 134 006, arba 22,99 proc., lenkai ir t. t.⁶ P. Klimo teigimu, iš šio skaičiaus atmetus

⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XI, Warszawa, 1890, s. 619.

⁶ Werbelis K. (P. Klimas), Russisch-Litauen statistisch-etnographische Betrachtungen, Stuttgart, 1916, p. 97.

tuo metu minėtoje gubernijoje buvusį didelį rusų kariuomenės ir valdininkų skaičių, lietuvių procentas, lyginant su lenkų tautybės gyventojų procentu, galėjo siekti apie 66 proc. 20 a. pradžioje Seinų apskrityje gyveno 63,1 proc. lietuvių, o lenkų buvę tik 23,8 proc.⁷

Prasidėjus lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžiui, pastebimai aktyvėjo kultūrinė veikla. 1836–1859 m. Suvalkuose lietuvių kalba buvo išleisti Sintautų klebono A. Tatarės 8 leidiniai⁸. Visgi Suvalkuose gyventojai jau buvo pasidavę lenkinamai dvarininkų bei bažnyčios įtakai ir lietuviybės gaivinimo srityje didesnių rezultatų pasiekti negalėjo. Nepaisant to, kad kai kuriose vietose lietuvių procentas buvo didesnis už lenkų tautybės gyventojų procentą, pastarieji buvo užėmę stipresnes pozicijas negu lietuviai.

Pagrindinis lietuvių veikimo centras buvo Seinuose. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą šis miestas po Vilniaus ir Kauno tapo trečiuoju svarbiu atgimusios Lietuvos kultūros centru. 1826 m. į Seinus buvo perkelta kunigų seminarija, kurios veikloje jau 19 a. viduryje ryškėjo lietuviybės gaivinimo kryptis.

Nuo 1905 m. lietuvių veikla Seinuose labai išsiplėtė. Minėtos kunigų seminarijos profesorių ir dėstytojų iniciatyva įrengtoje spaustuvėje iki Pirmojo pasaulinio karo buvo išspausdintos 257 knygos ir 9 laikraščiai, veikė Lietuvių krikščionių darbininkų draugijos skyrius, įsteigė „Žiburio“ ir „Blaivybės“ draugijų skyriai, įsteigtos kelios pradinės mokyklos ir gimnazijos, veikė šventadieninė mokykla ir kt.⁹

1905 m. vykstančios revoliucijos Rusijoje metu atsiradus daugiau vilčių atkurti bent autonominę Lietuvą, Suvalkų gubernijos atstovai lapkričio 21–22 d. vykusiame Didžiajame Vilniaus Seime pareiškė norą priklausyti lietuvių etnografiniam vienetui. Šią Suvalkų gubernijos lietuvių nuostatą minėtas Seimas patvirtino.

Pirmojo pasaulinio karo metu, ryškėjant galimybėms atkurti nepriklausomą valstybę, Lietuvos etnografinės sienos klausimas dar labiau suaktualėjo. 1917 m. rugsėjo 18–22 d. išrinktos Lietuvos tarybos posėdžiuose tarp daugiausia svarstomų klausimų buvo ir sienų su kaimyninėmis tautomis klausimas. Teritoriniai būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės reikalavimai buvo reiškiama atsišaukimuo-

⁷ Čepėnas Pr. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, Čikaga, 1986, p. 274.

⁸ Wiedzki A. Kultura i nauka na Suwalszczyznie // Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny, s. 262.

⁹ Vileišytė B. Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla // Katalikų Mokslo Akademijos metraštis, t. IV, Roma, 1968, p. 129.

se ir ypač tiek Lietuvoje, tiek užsienyje vykusių gausių lietuvių konferencijų nutarimuose bei spaudoje. Visose priimtose rezoliucijose didžioji Suvalkų gubernijos teritorijos dalis turėjo būti numatomos nepriklausomos Lietuvos valstybės sudėtyje.

Atgavus Lietuvos nepriklausomybę, buvo susirūpinta šio krašto likimu, nes pralaimėję karą vokiečiai turėjo iš jo išsikraustyti. Ruošdamiesi pasitraukti, jie nekludė vietiniams gyventojams steigti savi-valdybių organus. Naudodamiesi vokiečių palankumu, lenkai Suvalkuose įsteigė vadinamąją Piliečių tarybą, kurios veikla apėmė Suvalkų, Augustavo ir dalį Seinų apskr. vietovių.

Atsakant į šiuos lenkų veiksmus, 1918 m. lapkričio 17 d. buvo išrinkti Kapčiamiesčio ir Kučiūnų lietuvių komitetai, po kelių dienų Rudaminos, gruodžio 4 d. – Leipalingio, 1919 m. sausio 1 d. – Būdviečio ir šiek tiek vėliau Punsko parapijų komitetai. Gruodžio 10 d. išrinktas Seinų apskrities komitetas, pradėta organizuoti milicija, įsigyta ginklų. Milicijai stojo vadovauti buvę rusų kariuomenės karininkai – S. Asevičius, J. Giedraitis ir kt.¹⁰

Vietos lenkai sunerimo. 1919 m. sausio mėn. pradžioje gauta žinia, jog peoviakai (taip vadinami POW – Polska organizacja wojskowa – nariai) rengiasi atvykti iš Suvalkų bei Augustavo, nuginkluoti lietuvių miliciją ir užimti Seinus. Trijų karalių šventės metu lietuviai savanoriai susirėmė su negausiais vietos peoviakais ir juos iš miesto išvij¹¹.

Kadangi artimiausiame kariuomenės centre – Alytuje – tuo metu besiformuojąs lietuvių I pėst. pulkas paramos Seinams suteikti dar negalėjo, nes jam pačiam grėsė bolševikų pavojus, sumanyta organizuoti karo komendantūrą. 1919 m. sausio 9 d. karininkas S. Asevičius buvo paskirtas I rūšies Seinų m. ir apskr. komendantu¹². Tą pačią dieną karininkas Kalinauskas tapo formuojamos kuopos, kurioje buvo 126 kareiviai, vadu¹³. Sausio mėn. antrojoje pusėje jau veikė dvi komendantūros kuopos, kurias sudarė savanoriai kareiviai.

Be milicijos ir kareivių savanorių Seinų krašte ėmė rasti ir partizanų. Pirmąjį partizanų dalinį (60 vyrų) dar 1918 m. pabaigoje suorganizavo Kučiūnų klebonas kun. J. Galeckas, o kitą būrį – vika-

¹⁰ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 312.

¹¹ Zaskevičius S. Kelią istorijos teisingumui (1919 metų kovas dėl Seinų prisiminus) // Mūsų žinytas, t. 19, K., 1930, p. 359.

¹² 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 29.

¹³ 1919 m. įsakymai Seinų m. ir apskr. komendantūrai, LCVA, f. 1565, ap. 2, b. 76, l. 1.

ras kun. J. Juozaitis. Šie kunigai buvo labiausiai pasižymėję kovose su lenkais lietuvių partizanų vadai¹⁴. Sumanūs Seinų apskr. lietuvių partizanų būrių steigėjai buvo Veisiejų valsč. Šadžiūnų k. mokytojas J. Ramanauskas, Seinų, Suvalkų ir Augustavo apskr. Švietimo ministerijos įgaliotinis J. Dereškevičius¹⁵.

Suintensyvėjus lenkų puldinėjimams ir plėšikavimams, 1919 m. vasario 12 d. Seinų mieste ir apskrityje buvo paskelbta karo padėtis¹⁶. Tokiomis sąlygomis komendantūrai buvo papildomai skirta 2 kulkosvaidžiai, 100 šautuvų, 5 revolveriai, 5 000 šovinių, 60 000 marškių ir kt.¹⁷

1919 m. vasario 27 d. Seinų apskrityje buvo paskelbtas šaukimas į kariuomenę 1897–1898 metais gimusių naujokų. Jie turėjo būti siunčiami į Alytuje formuojamą I pėst. pulką ir papildyti pačios komendantūros kuopas¹⁸. Gegužės mėn. pradžioje Seinų komendantūroje buvo 2 kuopos, kulkosvaidininkų ir raitelių komandos. Jose buvo 6 karininkai, 2 karo valdininkai, 130 apmokyti ir 166 neapmokyti kareiviai. Komendantūra turėjo 2 kulkosvaidžius, 297 šautuvus, 211 granatų, 10 revolverių, 15 670 šovinių ir kt.¹⁹

Šiame krašte aktyvino veiklą ir lenkai. Remiami turtingų vietinių dvarininkų ir Varšuvos valdžios, jie įsigijo ginklų ir kitų reikalingų karinių reikmenų. 1919 m. sausio mėn. pirmojoje pusėje vyriausiasis Lenkijos POW komendantas A. Kocas karininką A. Rudnickį paskyrė Suvalkų ir Kauno POW apygardos vadovu ir aprūpino jį lėšomis, instrukcijomis, slaptais leidiniais, instruktoriais. Padirbėjęs pusantro mėnesio, A. Rudnickis gyrėsi Suvalkų apygardoje suorganizavęs daugiau kaip 1 200 lenkų šnipų ir partizanų²⁰. Tai buvo pagyrūniški žodžiai ir išpūsti skaičiai. Pažymėtina, jog jis lenkiškomis skelbė ne tik Seirijų, Lazdijų, Kalvarijos, bet ir Simno apylinkes.

Vienaip ar kitaip vertinant, tuometiniam Seinų m. ir apskr. komendantui karininkui S. Asevičiui teko skaitytis su minėta lenkų dvarininkų ir peoviakų jėga.

¹⁴ Kviklys B. Mūsų Lietuva, t. 3, Bostonas, 1966, p. 494; LE, t. 10, Bostonas, 1957, p. 97.

¹⁵ LE, t. 4, Bostonas, 1954, p. 454; J. Ramanauskas, 1918–1920 metai Seinų krašte // Karo archyvas, t. 12, K., 1940, p. 212, 225.

¹⁶ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 30.

¹⁷ 1919 m. įsakymai Seinų m. ir apskr. komendantūrai, LCVA, f. 1565, ap. 2, b. 76, l. 19.

¹⁸ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 39.

¹⁹ Seinų m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. gegužės 7–13 d., LCVA, f. 929, ap. 4, b. 76, l. 19.

²⁰ Zaskevičius S. Kelią istorijos teisingumui..., p. 359–360.

Dar 1918 m. gruodžio mėn. buvo pradėta formuoti lenkų divizija, pavadinta lietuvių–gudų vardu, kuriai turėjo būti pavaldžios visos Vilniaus, Kauno, Minsko, Gardino ir Suvalkų gubernijose buvusios lenkų karinės grupuotės. Jai buvo iškeltas uždavinys – karine jėga užimti Lietuvos teritoriją. 1919 m. kovo 12 d. minėtos divizijos vadas gen. S. Šeptickis pareikalavo iš A. Rudnickio savo pajėgomis: 1) dengti šios divizijos kairiąją sparną, 2) žvalgyti net iki Vilniaus ir 3) prisiūsti jam kuo daugiau naujokų²¹.

Patekęs į vokiečių policijos akiratį ir jos ieškomas, A. Rudnickis persikėlė į Rytprūsius, kur organizavo POW ir iš ten vadovavo Suvalkų POW apygardai. Jo pavaduotoju Suvalkuose tapo j. lt. V. Zavadskis. Nuo 1919 m. gegužės 8 d. Suvalkuose pradėtas leisti savaitraštis „Ziemia Suwalska“, kurio paskirtis buvo lemiamai paveikti dar negalutinai išspręstą politinį Pietų Suvalkijos likimą Lenkijos naudai.

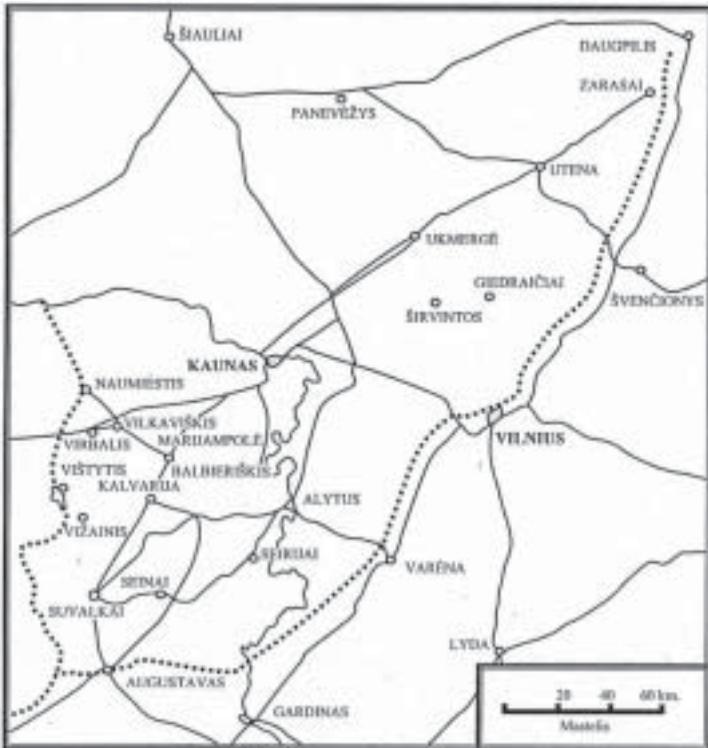
1919 m. gegužės mėn. pabaigoje – birželio mėn. lietuvių ir lenkų santykiai tapo dar labiau įtempti, nes, artėjant vokiečių išsikraustymo iš Suvalkijos terminui, turėjo būti sprendžiamas klausimas, kam atiteks šis kraštas – lietuviams ar lenkams. Lenkijos valstybei Vokietijos atžvilgiu užėmus priešišką poziciją ir blogėjant lenkų ir vokiečių santykiams, vokiečių administracija, anksčiau palaikiusi lenkus, pakeitė savo nuostatą lietuvių naudai. Lietuvių politinę padėtį Pietų Suvalkijoje pagerino ir ta aplinkybė, jog pagal Santarvės šalių Aukščiausios Tarybos 1919 m. birželio 18 d. nustatytą demarkacinę liniją lietuvių pusėje buvo palikta beveik visa Suvalkija, išskyrus pietinę Augustavo apskrities dalį su pačiu Augustavu (žr. 1 schemą).

Pasinaudojusi palankiomis aplinkybėmis, Lietuvos karinė vadovybė 1919 m. birželio 1 d. įsteigė Suvalkų m. ir apskr. komendantūrą. Jos vadu buvo paskirtas karininkas J. Perekšlis²². Pradėti telkti kareiviai. Birželio 15 d. iš Seinų į Suvalkų komendantūrą buvo perkelti 73 kareiviai, birželio 21 d. iš Marijampolės atvyko karininkas A. Mikelėnas su 80 I pėst. pulko III bataliono kareivių²³.

²¹ Ten pat.

²² 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 3, l. 96.

²³ 1919 m. įsakymai Suvalkų m. ir apskr. komendantūrai, LCVA, f. 499, ap. 1, b. 178, l. 1.

1 schema. 1919 m. birželio 18 d. demarkacinė linija

Tačiau padėtis Suvalkuose buvo irgi sudėtinga. Daug sulenkėjusių vietinių gyventojų, kurstomų peoviakų, buvo aiškiai priešiški nusiteikę lietuviškos administracijos ir formuojamos lietuvių komendantūros atžvilgiu. Dauguma oficialių civilinių įstaigų buvo jų rankose. Komendanto karininko J. Perekščlio teigimu, norint Suvalkų mieste bei apskrityje įvesti savąją tvarką, reikėjo turėti bent 10 karininkų ir 500 kareivių skaičiuojant po 30 žmonių kiekvienam valsčiui²⁴.

1919 m. liepos mėn. pradžioje vokiečiai ėmė apleisti pietinę Lietuvos teritoriją. Iki liepos 12 d. jie turėjo palikti teritoriją į pietus nuo linijos Augustavas–Čiorny Brody–Kalvarija–Pilviškiai–Šakiai. Jų

²⁴ Suvalkų m. ir apskr. komendanto 1919 m. birželio 23 d. pranešimas Nr. 149 KAM rikiuotės skyriaus viršininkui, ten pat, b. 181, l. 7.

paliktose vietose turėjo įsitvirtinti Lietuvos kariuomenė. Suvalkų komendantūros uždavinys buvo užimti liniją nuo Čiorny Brody vakarų kryptimi iki Vokietijos sienos. Nurodytai teritorijai užimti Suvalkų komendantūrai buvo pažadėta kariuomenės vadovybės parama²⁵. Kaip didesnioji kariuomenės dalis Suvalkijoje, Marijampolėje buvo formuojamas karininko K. Žuko vadovaujamas I atsargos batalionas, iš kurio 1919 m. liepos 8 d. buvo atsiųsti 58 kareiviai, o kitą dieną iš Kau-no II atsargos bataliono – 2 karininkai ir 109 kareiviai. Liepos 11 d. iš Krašto apsaugos ministerijos Tiekimo skyriaus gauta 59 500 auk-sinų²⁶.

Komendantūra gerokai sustiprėjo. Joje buvo 5 karininkai, 2 karo valdininkai ir 338 kareiviai. Ji turėjo 8 arklius, 290 šautuvų, 18 500 šovinių, granatų ir kt.²⁷ Tačiau šių jėgų toli gražu dar nepakako. Gerai žinodamas realią padėtį vietoje, komendantas karininkas J. Pe-rekšlis liepos 26 d. pakartotinai kreipėsi į karinę vadovybę, prašyda-mas artimiausiu metu atsiųsti bent batalioną kareivių demarkacinei linijai sustiprinti²⁸. Tačiau Lietuvos karinė vadovybė šių komendan-tūros pageidavimų neįvykdė.

Tuo tarpu Seinų m. ir apskr. komendantūrai, birželio mėn. pabaigoje vokiečiams traukiantis iš Gardino, teko užimti liniją Drus-kininkai–Nemunas–Augustavo kanalas–Miklašuvka. Tuo metu ko-mendantūroje tebuvo viena pėstininkų kuopa ir pusė kavalerijos es-kadrono²⁹.

1919 m. birželio 18 d. demarkacinė linija lenkų netenkino – jie jos ir nesilaikė. Pasinaudodami vokiečių traukimusi iš Lietuvos bei militarine savo persvara, lenkai stengėsi išnaudoti kiekvieną pasi-taikiusią progą brautis gilyn į Lietuvą. Liepos 24 d. lenkų kareivių kuopa, išžygiavusi iš Merkinės, ėmė veržtis Seirijų kryptimi ir ryto-jaus dieną miestelį užėmė. Iš Alytaus atvykusi komendantūros kuopa stipria šautuvų ugnimi lenkus iš Seirijų išvijo ir nustūmė į Stakliš-kių–Užuguoščio liniją³⁰. Tai buvo pirmas stambesnis susirėmimas su lenkais Suvalkijoje.

²⁵ Vyr. kariuomenės vado gen. S. Žukausko 1919 m. birželio 30 d. įsakymas Nr. 11, ten pat, l. 27.

²⁶ Ten pat, b. 178, l. 13–17.

²⁷ Suvalkų m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. liepos 25 d., ten pat, b. 181, l. 42–43.

²⁸ Suvalkų m. ir apskr. komandanto karin. J. Perekšlio 1919 m. liepos 26 d. raštas Nr. 688 KAM rikiuotės skyriaus viršininkui, ten pat, l. 16.

²⁹ Zaskevičius S. Kelių istorijos teisingumui..., p. 362.

³⁰ Vyr. ltn. Tarasovas. Marijampolės grupės operacijos..., p. 227.

Lenkai visokiais būdais siekė birželio 18 d. demarkacinę liniją pakeisti ir rodė daug pastangų paveikti santarvininkų ginkluotųjų pajėgų vadą maršalą F. Fočą ir jo štabą. Tai jiems pavyko. 1919 m. liepos 18 d. buvo nustatyta nauja lenkams palanki demarkacinė linija, kurią pakoregavusi Vyriausioji Taryba liepos 26 d. priėmė. Apie šią vadinamąją F. Focho demarkacinę liniją tik rugpjūčio 3 d. buvo pranešta Lietuvos vyriausybei. Svarbiausias pakeitimas joje – Suvalkų ir Seinų apskritys buvo priskirtos lenkams (žr. 2 schemą 2)³¹.

2 schema. Maršalo F. Focho 1919 m. liepos 26 d. nustatytoji demarkacinė linija

³¹ A. E. Senn, Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, V., 1992, p. 39.

Šitaip lenkams atiteko ne tik mišrūs plotai, kur galėjo būti ir jų tautiečių dauguma, bet ir vienas reikšmingiausių lietuviybės centrų – Seinai. Tada Lenkijai priskirtajai Seinų daliai prigijo Suvalkų trikampio terminas.

Lenkai ir tuo nesitenkino. Jiems rūpėjo okupuoti visą Lietuvą ar bent atplėšti nuo jos dar daugiau žemių už F. Focho linijos. Rugpjūčio 12 d. jie Suvalkuose suorganizavo Suvalkijos lenkų suvažiavimą, kuriame dalyvavo dvarininkai ne tik iš pietinės Suvalkijos, bet ir iš Kalvarijos, Vilkaviškio ir Marijampolės apskričių. Suvažiavimo rezoliucijoje buvo pareikšta, kad naujoji F. Focho demarkacinė linija netenkina lenkų interesų, kad lietuvių valdžios priespauda galinti sukelti lenkų gyventojų sukilimą ir kad „lenkų kariuomenei užėmus Lietuvą, galima bus išspręsti painią lenkų–lietuvių problemą“³².

Siekdami šio tikslo, po minėto suvažiavimo lenkai dar labiau sustiprino propagandą prieš Lietuvą ir pasirengimą kariniams veiksams.

2. Kovos dėl Seinų

1919 m. rugpjūčio 10 d. vokiečiai pasitraukė iš Seinų, o rugpjūčio 22 d. paliko ir Suvalkus. Nubrėžus vadinamąją F. Focho demarkacinę liniją, dar rugpjūčio 7 d. iš Suvalkų pasitraukė ir lietuvių komendantūra bei milicija. Šio miesto kryptimi ėmė slinkti gen. Falevičiaus vadovaujama lenkų brigada. Susiklosčius tokiai padėčiai, Suvalkų m. ir apskr. komendantūra buvo likviduota³³. Viena jos kuopa, vadovaujama karininko Bardausko, buvo perduota Seinų komendantūros žinion ir turėjo saugoti Juodosios Ančios upės dalį nuo Tartoko iki Pronckų imtinai, karininko V. Giedrio kuopa – liniją Kalietnikas–Šemento ež.–Vokietijos pasienis. Seinų komendantūros kuopai nurodyta užimti barą į rytus nuo Juodosios Ančios tęsiniumi ir kanalu iki Nemuno, o pusei baltgudžių kavalerijos eskadrono – tarpą Nemunu žemyn iki Druskininkų³⁴.

Nuo rugpjūčio 10 d. dvi Seinų komendantūros pėstininkų kuopos (iki 260 karių) ir pusė kavalerijos eskadrono (70 raitininkų) gynė labai ilgą liniją: Tartokas–Juodoji Ančia–Pronckai–Miklašuv-

³² Lossowski P. Stosunki polsko-litewskie..., s. 130.

³³ KAM rikiuotės skyriaus 1919 m. rugpjūčio mėn. (diena nenurodyta) įsakymas Nr. 3377 Suvalkų komendantui, LCVA, f. 499, ap. 1, b. 181, l. 26a.

³⁴ Zaskevičius S. Kelią istorijos teisingumui..., p. 363.

ka–kanalas–Nemunas–Druskininkai. Pačiuose Seinuose tebuvo palikta vos 30 žmonių, iš kurių tik 10 ėjo įgulos tarnybą, o kiti buvo raštininkai ir gurguolininkai. Negausios milicijos pajėgos buvo išmėtytos po visą Seinų apskritį³⁵.

Sužinoję, kad Santarvės valstybės tarp Lietuvos ir Lenkijos nustatė naują demarkacinę liniją ir lenkams atidavė vos ne visą Seinų apskritį, šio krašto žmonės labai sujudo, piktinosi lenkų grobimais ir ryžosi visomis jėgomis gintis nuo priešų. Rugsjūčio 20 d. į Seinus atvyko ministrų kabineto pirmininkas M. Sleževičius. Mieste susirinkusi tūkstantinė minia, išklausiusi patriotinę M. Sleževičiaus kalbą, skandavo „nepasiduosianti lenkams, neleisianti pavergti gimtojo krašto, nors reikėtų nustoti viso turto ar atiduoti gyvybes, pasižadėjo visi kaip vienas stoti į kovą, o nesėkmės atveju – sudeginti savo namus, kad neatitektų priešui“³⁶.

Tuo tarpu Suvalkų POW vadovybė, vykdydama rugsjūčio 12 d. Suvalkijos dvarininkų suvažiavimo deklaraciją, nutarė to mėnesio naktį iš 22 į 23 d. sukilti prieš lietuvius, išstumti juos už demarkacinės linijos, o po to užimti sritį iki pat Simno. Sukilėliams turėjo padėti ginklais ir amunicija reguliarioji lenkų kariuomenė. Per pirmąją naktį buvo numatyta užimti Seirijus, Lazdijus, Didžiulius, ežerų liniją tarp Gibų ir Želvos, Kapčiamiestį, Šadžiūnus, o rugsjūčio 24 d. auštant – Seinus, Krasnapolį.

Sukilėlių-partizanų būrius sudarė sulenkėję tautiškai nesusipratę, lenkų dvarų darbininkai ir smulkūs ūkininkai, negalėję pragyventi iš savo žemės ir dirbę dvaruose. Tikri lenkai buvo tik dvarininkai ir dalis kunigų. Sukilėliams vadovavo Augustavo įgulos vadovybė – reguliariosios lenkų kariuomenės karininkai. Rugsjūčio 22 d., prieš auštant, didelis lenkų partizanų būrys užpuolė lietuvių sargybas Tartoke, Rusų Budoje, Studžiūnuose, Pronckuose, kurioms vadovavo išdavikas karininkas Bardauskas. Jis tuo metu buvo prie užkardos Tartoko kaime, kur buvo ir lenkų partizanų organizacijos centras bei štabas. Iš karininko Bardausko lenkų partizanai gaudavo visas žinias apie lietuvių kariuomenės išdėstymą³⁷.

Tos pat dienos pavakary karininkas Bardauskas nuginklavo prie jo buvusios kuopos dalį ir lenkų partizanams įteikė melagingą

³⁵ Ten pat, p. 364.

³⁶ Ministerių pirmininkas Seinuose // Lietuva, Nr. 185, 1919 08 24.

³⁷ Reliacija apie mūsų Seinuose 1919 m. rugsjūčio 22–23 ir 25 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 66.

pranešimą, kuri šie turėjo perduoti Pronckuose su užkarda stovėjusiam lietuvių kuopos viršilai:

„Veršila! Seinai ir vysas sargybos lankai paimi, muni sumuša, ir mes paimti. Be šaudyma atitokite, iškada kraui liti. Cenai vysa kopa lanku.

Bardauskas³⁸ (kalba netaisyta – *V. L.*)

Visi jo vadovautos kuopos kareiviai buvo nuginkluoti, paimti nelaisvėn, o vėliau uždaryti į Seinų kalėjimą. Karinkas Bardauskas, susivienijęs su lenkais, užsidėjo jų legionininkų uniformą ir ėmėsi vadovauti lenkų partizanams³⁹. Į nelaisvę pateko ir karininkas J. Galvydis (vėliau – žinomas veikėjas, Vilniaus universiteto docentas – *V. L.*).

Rugpjūčio 22 d. lenkų partizanai (apie 300 žmonių, ginkluoti 2 kulkosvaidžiais), susikoncentravę Šumavos kaime (4–5 km į pietvakarius nuo Seinų), puolė Seinus, bet buvo atremti. Miesto įgula (25 pėstininkai, 6 raiteliai, 17 milicininkų su vienu kulkosvaidžiu), vadovaujama komendanto karininko S. Asevičiaus, išsiuntė žvalgybą Šumavos ir Lopuchovo kaimų link. Karinkas S. Asevičius, per daug pasitikėdamas savo jėgomis, neskubėjo imtis efektyvesnių gynimosi priemonių ir iš karinės vadovybės net nepareikalavo paramos⁴⁰.

Atsipeikėję po pirmojo nesėkmingo puolimo, tariamieji lenkų partizanai, gavę iš reguliariosios kariuomenės paramą žmonėmis ir ginklais, rugpjūčio 23 d., 4 val. ryto, antrą kartą puolė Seinus. Šį kartą plataus masto „sukilimas“ buvo gerai parengtas. Puolusiųjų lenkų skaičius buvo keliskart didesnis už Seinus gynusių lietuvių skaičių. Tiesa, peoviakų vadovai, norėdami dirbtinai pakelti savo organizacijos nuopelnus, skelbė, jog prieš juos kovojusių lietuvių pajėgos sudarė net 1 200 pėstininkų su 18 sunkiųjų kulkosvaidžių ir 120 raitelių⁴¹. Šie skaičiai neatitiko tikrovės.

Kautynės dėl Seinų buvo atkaklios. Miestą gynusi lietuvių įgula smarkia kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi retino tankias puolančių lenkų eiles. Manydami, jog lietuviai turi ugnies persvarą, lenkai ėmė supti miestą iš rytų ir vakarų pusių. Karin. S. Asevičius, norėdamas iš-

³⁸ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 328.

³⁹ Reliacija apie mūšį Seinuose 1919 m. rugpjūčio 22–23 ir 25 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 66.

⁴⁰ Kovos su lenkais Suvalkijoje (1919 08 22–23 ir 28 d.) // Kariškių žodis, Nr. 17, 1919 rugsėjo 11.

⁴¹ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 325.

vengti apsupimo, su savo būriu tvarkingai pasitraukė Lazdijų link⁴². Pagal Tarasovą, šiame mūšyje lenkai neteko 40 nukautų ir sužeistų. Lietuvių pusėje buvo 1 užmuštas ir 4 sužeisti⁴³.

Suvalkų POW apygardos vado karininko A. Rudnickio teigimu, lenkams patekę apie 100 belaisvių, 2 kulkosvaidžiai, įvairios karinės medžiagos; be to, lietuviai netekę keletos užmuštų ir buvę keliolika sužeistų. Lenkų tebuvę 2 nukauti ir 14 sužeistų⁴⁴.

Kaip matyti, aukščiau nurodyti skaičiai įvairuoja ir nėra visiškai patikimi. Tačiau viena aišku, kad lenkai Seinuose jokių būdu negalėjo paimti ir nelaisvę 100 lietuvių karių, nes tokio skaičiaus jų tuo metu iš viso ten nebuvo. Dauguma suimtųjų buvo ne kariai, o politiniai kaliniai – tautinis lietuvių aktyvas.

Besitraukdama į Lazdijus, Seinų komendantūra sužinojo, jog ir šis miestas sukilusių peoviakų jau užimtas, lietuvių milicija nuginkluota, o svarbesni darbuotojai bei veikėjai suimti. Karininko S. Asevičiaus vadovaujamos komendantūros kariai puolė „sukilėlius“ ir po dviejų valandų kovos, remiami lietuvių partizanų, juos iš Lazdijų išvaikė⁴⁵.

Susidarius kritiškai situacijai, rugpjūčio 24 d. generalinio štabo viršininko įsakymu vadovauti lenkų fronte Suvalkijoje buvusioms lietuvių kariuomenės dalims buvo paskirtas Marijampolėje dislokuoto I atsargos bataliono vadas karininkas K. Žukas. Tą pačią dieną jo įsakymu Seinų komendantūros žinion iš Marijampolės į Lazdijus buvo atsiųsta minėto bataliono I kuopa (2 karininkai ir 120 kareivių), o iš Alytaus – 30 komendantūros kareivių su 1 karininku. Karininkui S. Asevičiui buvo įsakyta užimti Seinus⁴⁶.

Sužinojusi, jog peoviakai tos dienos vakare ruošiasi vaišėmis pažymėti savo sėkmę, komendantūra nutarė pasinaudoti ta proga ir netikėtu puolimu išvyti besilinksminančius lenkus iš miesto. Komendantas karininkas S. Asevičius naktį iš rugpjūčio 24 į 25 d. su savo kuopa (150 kareivių) iš Lazdijų išžygiavo Seinų link. Pasiekusi Ag-radninkų kaimą, kuopa buvo padalinta į 3 būrius. Karininkas Kalinauskas su savo būriu vyko plentu Pockūnai–Seinai, komendanto ka-

⁴² Naujas lenkų iš pasalų puolimas // Lietuva, Nr. 187, 1919 08 27.

⁴³ Tarasovas. Marijampolės grupės operacijos..., p. 230.

⁴⁴ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 327.

⁴⁵ Reliacija apie mūšį Seinuose 1919 m. rugpjūčio 22–23 ir 25 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 67.

⁴⁶ Ten pat, l. 68.

rininko S. Asevičiaus būrys – miesto kapinių link, o viduryje buvęs karininko A. Kemežio būrys – pro Zaleskius. Pirmieji Seinus pasiekė karininko S. Asevičiaus ir karininko A. Kemežio būriai. Tai pastebėję, lenkai metėsi jų link. Tuo tarpu karininko Kalinausko vadovaujamas būrys, niekieno nekliudomas, įžygiavo į miestą iš kitos pusės, išlaisvino iš kalėjimo išdaviko karininko Bardausko vadovautos kuopos 127 kareivius su karininku J. Galvydžiu, milicininkus ir daug suimtų lietuvių veikėjų. Šiam būriui netikėtai užpuolus iš užnugario, lenkai neilgai priešinosi ir paniškai leidosi bėgti Šumavos ir Krasnapolio link. Po pusės valandos Seinai buvo užimti. Lietuvių duomenimis, buvo nukauti 3 lenkų karininkai, tarp kurių ir Seinų lenkų komendantas, 47 jų partizanai ir kareiviai. Iš lietuvių pusės sužeisti 8 kareiviai⁴⁷. Lenkai tvirtina netekę 16 užmuštų ir per 30 buvę sužeisti⁴⁸.

Karininkas S. Asevičius, įėjęs į komendantūrą, rado skambantį telefoną. Atsišaukęs ir supratęs, jog skambina pats Suvalkų įgulos viršininkas, prisistatė esąs Seinų lenkų komendantas. Paklaustas, kas naujo Seinuose, lenkiškai atsakė, jog mieste ramu ir apie lietuvius nieko negirdėti. Suvalkų įgulos viršininkas pranešė, kad jei lietuviai pultų Seinus, jam apie tai kuo greičiausiai pranešti ir jis atsiųsias į pagalbą kariuomenę.

Lenkai, iš Seinų pasitraukę į Šumavą ir Konstantinovką, gavo pastiprinimą, tvarkėsi ir ruošėsi naujam puolimui. Iš pasiūstos žvalgybos sužinojęs, jog jų jėgos didelės (apie 700 žmonių), karininkas S. Asevičius įsitikino neįstengsias sukilėlių atremti ir skubiai organizavo viso Seinuose buvusio komendantūros turto bei iš lenkų paimto grobio (8 arkliai, 2 valdiški vežimai, 1 lauko virtuvė ir 7 telefonai) išvežimą į Lazdijus. 13 val., gausių lenkų pajėgų iš visų pusių spaudžiami, lietuviai paliko Seinus ir grįžo į Lazdijus⁴⁹.

Rugpjūčio 26 d. Lazdijuose įvyko didelis mitingas, kuriame dalyvavo apie 4 000 žmonių iš Lazdijų, Šventežerio, Rudaminos, Kučiūnų, Seinų ir kitų parapijų. Jo dalyviai išreiškė didelį pasipiktinimą Suvalkus bei Seinus užėmusiais lenkais ir jiems pataikaujančiomis Santarvės šalimis. Mitingo dalyviai priėmė protesto rezoliuciją, kuri buvo įteikta ministrų kabineto pirmininkui. Dalis žmonių į mitingą atvyko su šautuvais ir maišeliuose nešinais šoviniais, kiti beginkliai.

⁴⁷ Ten pat, l. 69.

⁴⁸ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 325.

⁴⁹ Reliacija apie mūšį Seinuose 1919 m. rugpjūčio 22–23 ir 25 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 69.

Dauguma jų prašė duoti ginklų, kad galėtų eiti ginti tėvynę. Po mitingo kun. J. Juozaitis suorganizavo apie 200 partizanų, kurie, gavę ginklų, pasižadėjo kovoti prieš lenkus. Ypač pasižymėjo Kučiūnų parapijos vyrai⁵⁰.

Rugpjūčio 27 d. lenkų fronto vado karininko K. Žuko įsakymu iš Marijampolės į Lazdijus buvo pasiūsti 98 Kauno bataliono kareiviai su 1 karininku ir 2 kulkosvaidžiais, 80 atsargos bataliono naujokų su 1 karininku, 3 kulkosvaidžiai ir 2 patrankos. Be to, į Lazdijus ir Punską partizanams buvo išsiūsta 400 šautuvų⁵¹.

Stiprindamas lietuvių karinių pajėgų padėtį lenkų fronte Suvalkijoje, karininko M. Velykio vadovaujamas generalinis štabas nurodė karininkui K. Žukui atsiimti iš lenkų Seinus. Vykdydamas šį nurodymą, fronto vadas karininkas K. Žukas įsakė Seinų komendantui karininkui S. Asevičiui šią užduotį įvykdyti iki rugpjūčio 28 d., 12 val. Dviejose vietose buvo suorganizuoti partizanai: Lazdijuose 200 partizanų būriui vadovavo kun. J. Juozaitis, o Punske 60 partizanų ir 30 kareivių savanorių – iš Marijampolės komendantūros atvykęs karininkas J. Kalėda⁵².

Taigi lietuvių grupę sudarė: karininko S. Asevičiaus vadovaujama kuopa (180 kareivių), karininko A. Kemežio – 120 ir karininko J. Galvydžio – 127 kareiviai, be to, kun. J. Juozaičio vadovaujami 200 partizanų ir 2 patrankos. Lenkų pajėgas sudarė dvi 41-ojo pėst. pulko kuopos su 6 sunkiaisiais kulkosvaidžiais ir A. Rudnickio vadovaujamas batalionas – apie 500 „sukilėlių“ su 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais⁵³.

Rugpjūčio 28 d., 6 val. ryto, karininkas A. Kemežis su savo kuopa, užėmęs miesto pakraštyje buvusius lenkų apkasus, puolė Seinus nuo kapinių iš šiaurės vakarų pusės, tačiau greit buvo priverstas atsitraukti į kapines. Artilerijai paleidus ugnį ir padegus keletą miesto namų, lietuviai atakavo miestą ir užėmė visą rytinę jo dalį iki Maros upės. Tačiau, supami gausesnių priešų jėgų ir apšaudomi kulkosvaidžių iš namų ir langų, apie 13 val. buvo priversti iš miesto pasitraukti. Kun. J. Juozaičio partizanai puolime nedalyvavo (buvo pasukubomis organizuoti, visai nemokyti ir neturėjo prityrusio vado) ir,

⁵⁰ Seinų lenkų sukilimas // Lietuva Nr. 188, 1919 08 28.

⁵¹ Reliacija apie mūsų Seinuose 1919 m. rugpjūčio 22–23 ir 25 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 69–70.

⁵² Ten pat.

⁵³ Zaskevičius S. Kelią istorijos teisingumui..., p. 370–371.

visą laiką netvarkingai šaudydami savo karių užpakalyje, jokios naudos neatnešė. Karininko J. Galvydžio kuopa saugojo Gibų–Seinų kelią ir mūšyje beveik nedalyvavo. Visgi miesto pakraščiuose kautynės tęsėsi iki vakaro. Įsakius fronto vadui karinkui K. Žukui, karininko S. Asevičiaus vadovaujamos pajėgos naktį užėmė liniją Kleiviniai–Žagariai–Agradninkai–Veisiejai⁵⁴.

Iš viso mūšyje dėl Seinų rugpjūčio 28 d. lietuvių pusėje dalyvavo 350 kareivių, 2 patrankos ir 4 kulkosvaidžiai, o iš lenkų pusės – apie 800 legionininkų su 8 kulkosvaidžiais. Lietuvių nuostoliai: 5 nužauti, 23 sužeisti ir 4 dingo be žinios. Iš lenkų pusės tikslūs nuostoliai nežinomi, tačiau, privačių šaltinių teigimu, jie siekė apie 50 užmuštų ir sužeistų karių⁵⁵.

Įdomu pažymėti, kad karininkas A. Kemežis Seinuose iš lenkų paėmė jų vėliavą su užrašu „Boże zbaw Polskę“ („Dieve, gelbėk Lenkiją“), o karininkas S. Asevičius – Londone išleista didelį sieninį žemėlapi, kuriame Lenkija buvo pavaizduota „nuo jūros iki jūros“. Tame žemėlapyje Lenkija apima visą Lietuvą ir Latviją iki Dauguvos⁵⁶.

Rugpjūčio 27 d. lenkų fronto vadas karininkas K. Žukas laikinios demarkacinės linijos klausimu telefonu tarėsi su Suvalkuose buvusios lenkų brigados vadu gen. Falevičiumi. Lenkai siūlė be pasipriešinimo atitraukti lietuvių kariuomenę į F. Focho nustatytą demarkacijos liniją. Po 3 dienų Lietuvos karinė vadovybė pranešė lenkų vyriausybei esanti griežtai nusistačiusi prieš šį siūlymą ir užimtos linijos be pasipriešinimo neapleisianti. Rugpjūčio 31 d. iš Suvalkų į Cipliškius atvykę anglų plk. R. Vordas (Wardt) ir Lietuvos krašto apsaugos ministerijos atstovas pranešė susitarę su lenkų karine vadovybe Suvalkuose sustabdyti karo veiksmus nuo Vokietijos sienos iki Nemuno iki rugsėjo 2 d., 22 val. Abiejų pusių kariuomenės turėjo likti rugpjūčio 30 d. užimtose vietose⁵⁷.

1919 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos kariuomenė Suvalkijoje buvo užėmusi liniją: Kramnikas–Klaipėdėliai–Sidalaukiai–Šuriai–Kaliėtnikas–Kleiviniai–Žagariai–Agradninkai–Veisiejai–Seirijai, kuri tęsėsi apie 90 km. Joje buvo 17 karininkų, apie 700 kareivių, 25 raiteliai, 10 kulkosvaidžių, 2 patrankos ir kt. Nuo Vokietijos sienos iki Kaliėt-

⁵⁴ Reliacija apie mūšį Seinuose 1919 m. rugpjūčio 22–23 ir 25 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 71–72.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Žukas K. Žvilgsnis į praeitį, Čikaga, 1959, p. 198.

⁵⁷ Vyr. ltn. Tarasovas. Marijampolės grupės operacijos..., p. 232.

niko miestelio sargybos buvo tankiau išdėstytos, nors karių skaičius jose buvo mažesnis. Seinų komendantūros bare (nuo Kleivinių iki Leipūnų) sargybos buvo retesnės, tačiau stipresnės, nes čia grėsė didesnis lenkų partizanų pavojus. Atsargoje turėta 160 kareivių: Lazdijuose – 100 ir Smalėnuose – 60. Ryšiams palaikyti ir žvalgybai atlikti labai trūko raitelių. Kareivių nuotaika labai nevienoda: kai kurie labai drąsūs, o dalis, net nepamatę lenkų, galėjo dezertyuoti. Apskritai, kariai buvo menkai išmokyti ir per daug nebuvo galima jais pasitikėti⁵⁸.

Karininko K. Žuko nuomone, ši grupė savo jėgomis negalėtų atsilaikyti lenkams ir teigė, jog frontui apsaugoti reikėtų bent 3 000 pėstininkų, 200 raitelių, ne mažiau kaip 4 patrankų, kuo daugiau kulkosvaidžių ir telefono aparatų.

Tuo tarpu lenkai linijoje nuo Suvalkų–Kalvarijos plento iki Seinų turėjo dislokavę du pėstininkų pulkus su daug kulkosvaidžių. Tarp jų partizanų buvo daug karininkų ir kareivių, kurie kariuomenei teikė didelę paramą⁵⁹.

Rugsėjo 5 d. karininkas K. Žukas iš generalinio štabo gavo oficialų įgaliojimą tartis su lenkų karine vadovybe Suvalkuose dėl demarkacinės linijos. Kartu buvo atsiųsta ir F. Focho nustatytos demarkacinės linijos schema. Tos pat dienos 17 val. karininkas K. Žukas ir jį lydintieji karininkai Červonkos kaime prie Kalvarijos–Suvalkų plento susitiko su lenkų delegacija, kuriai vadovavo 41-ojo pėstininkų pulko vadas mjr. Mickevičius. Buvo galutinai susitarta dėl maršalo F. Focho nustatytos demarkacinės linijos ir nuspręsta ją užimti iki rugsėjo 7 d., 6 val.⁶⁰

Rugsėjo 6 d. mūsų kariuomenė atsitraukė ir užėmė F. Focho demarkacinę liniją. Iš lietuvių pusės ją užėmė I atsargos batalionas, vėliau tapęs X pėst. pulku. Jo žinion perėjo Seinų ir Vilkaviškio miestų ir apskričių komendantūrų kuopos. Iš lenkų pusės minėtą liniją užėmė 41-asis pėst. Suvalkų pulkas⁶¹.

Užėmę demarkacinę liniją, lenkai nesiliovė ir toliau puldinėję lietuvių sargybas. Vienas iš didesnių susirėmimų įvyko 1919 m. spalio 12 d., kai lenkai, išstūmę lietuvių priešakines sargybas iš pastarie-

⁵⁸ Fronto vado Suvalkijoje karin. K. Žuko 1919 m. rugsėjo 1 d. telefonograma Nr. 33 KAM generalinio štabo operatyvinio skyriaus viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 40, l. 182–183.

⁵⁹ Ten pat, l. 183–184.

⁶⁰ Vyr. ltn. Tarasovas. Marijampolės grupės operacijos..., p. 233.

⁶¹ Ten pat.

siems priklausiusio Kadišo, sutelkė nemažas pajėgas ir planavo užimti Kapčiamiestį. Lietuvių žvalgybai tai sužinojus, Kapčiamiestyje buvusios kuopos vadas karininkas A. Kemežis su savo kariais naktį netikėtai užpuolė Kadiše girtuokliaujančius lenkus ir juos iš miestelio išvijo. Lenkai, paniškai bėgdami, paliko 23 žuvusius karius. Buvo paimta daug grobio ir visas lenkų bataliono štabo turtas. Vertingiausias grobis, pasak karininko K. Žuko, buvo lenkų pulko vado įsakymas minėtam batalionui kitą naktį įvykdyti „skerdynes“ karininko A. Kemežio kuopai Kapčiamiestyje⁶². Po šio incidento žymesnių susidūrimų su lenkais kurį laiką nebuvo, nors smulkūs, iš pasalų vykdyti puldinėjimai nesiliovė visą laiką.

1919 m. gruodžio 8 d. Aukščiausioji santarvininkų taryba Paryžiuje patvirtino deklaraciją apie laikinas Lenkijos rytines sienas, t. y. vadinamąją Kerzono liniją pagal Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro lordo George Nathanill Curzono pavardę. Jei ankstesnės demarkacinės linijos turėjo tik karinę reikšmę siekiant išvengti kovų tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių, kariaujančių su bendru priešu – bolševikais, o jas nustatant įsakmiai buvo pabrėžta, kad jos negalės turėti jokios reikšmės nustatant sienas, tai Curzono linija jau turėjo visai kitokią prasmę ir reikšmę. Ji pripažino Lenkijos vyriausybei teises organizuoti reguliariąją administraciją buvusiose Rusijos imperijos teritorijose. Curzono linija atskyrė Gardiną nuo Lenkijos, bet lenkų pusėje paliko Seinus, Punkską ir kitas lietuvių gyvenamas vietas. Šiaip jau liniją tenka laikyti Lietuvai palankia, nes Vilniaus kraštas buvo paliekamas Lietuvai, nors ji buvo nustatyta be Lietuvos vyriausybės žinios ir Lietuvai net nebuvo pranešta⁶³.

Kerzono linija Suvalkijoje ėjo nuo Lietuvos valstybės sienos su Vokietija ties Bakšiškiais (Vištyčio ežero pietinis kraštas)–administracine Suvalkų–Vilkaviškio apskričių siena į pietryčius iki Suvalkų apskrities šiaurinio kyšulio pietinio punkto (apie 7 km į šiaurės vakarus nuo Punsko), iš ten iki Galadusio ežero šiaurės vakarų kranto punktais: Dušnica–Kučiūnai–Beržininkai–Maricha–Igorka–Nemunas. Pažymėtina, kad Suvalkijoje ši linija nedaug tesiskyrė nuo F. Focho demarkacinės linijos. Be to, Suvalkijoje ji nebuvo užimta, nes lenkų kariuomenei visame bare reikėjo pasitraukti apie 6 km, bet ji to nepadarė.

⁶² Žukas K. Žvilgsnis į praeitį, p. 233.

⁶³ Graužinis K. Lietuvos konfliktas su Lenkija dėl Vilniaus ir Suvalkų žemių // Rytų Lietuva, Čikaga, 1980, p. 450–451.

Seinų, reikšmingiausio Suvalkijos lietuvių tautinės kultūros centro, netekimas sukėlė didelį tautos nusivylimą ir stiprią reakciją. 1919 m. rugsėjo mėn. atskirų Lietuvos kariuomenės dalių (II pėst. pulko, Marijampolės bataliono II baterijos ir kt.⁶⁴) kariai, piktindamiesi agresyviais priešo veiksmais Suvalkijoje, organizavo susirinkimus ir prašėsi siunčiami į lenkų frontą, norėdami ginklu apginti to krašto skriaudžiamus gyventojus.

Daugelyje Lietuvos vietų vyko gyventojų mitingai, kuriuose buvo smerkiami lenkų veiksmai, tūkstančių žmonių pasirašytos rezoliucijos siunčiamos į Kauną krašto valdžiai ir kt. Antai praėjus maždaug metams nuo minėtų įvykių, grupė Lietuvos visuomenės veikėjų pateikė Steigiamajam Seimui paklausimą dėl Seinų praradimo. Kartu buvo pareikalauta pašalinti iš pareigų buvusį Seinų m. ir apskr. karo komendantą karininkas S. Asevičių, patraukiant jį atsakomybėn už Seinų atidavimą lenkams. Į šį paklausimą atsakydamas tuometinis krašto apsaugos ministras karininkas A. Merkys aiškino, jog tuo metu pagrindinėms lietuvių kariuomenės dalims kovojant su bolševikais Dauguvos fronte, lenkai, pasinaudoję jiems palankia padėtimi, prie Seinų sutraukė gausias karines pajėgas, kurioms vos ne vos surinktos 2 lietuvių kuopos (apie 200 žmonių) neįstengusios atsilaikyti, juo labiau kad vienos iš jų vadas karin. Bardauskas išdavęs saviškius pabėgdamas pas lenkus. Karininkas A. Merkys kaltino buvusį ministrą pirmininką M. Sleževičių, kuris labai mėgdavęs kištis į kariuomenės reikalus ir pavojaus išvakarėse raminęs vietinius Seinų krašto gyventojus, jog miestas nebus atiduotas priešui, o lemiamu atveju paramos nesuteikė⁶⁵.

Tuo tarpu lenkai, užėmę Seinų kraštą, apdėjo gyventojus didelėmis kontribucijomis. Antai Punsko miestelio gyventojai, kurių daugumą sudarė lietuviai, turėjo sumokėti 6 000, o to pavadinimo valsčius – 40 000 rublių dydžio kontribuciją⁶⁶.

Represijos palietė daug asmenų – mokytojus, visuomenės veikėjus, mokinius. Net ir Seinų diecezijos vysk. A. Karosas buvo laikomas namų arešte, o vėliau priverstas pasitraukti į nepriklausomą Lie-

⁶⁴ Marijampolės bataliono vado 1919 m. rugsėjo 21 d. pareiškimas Nr. 947 II brigados vadui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 40, l. 230; II baterijos vado 1919 m. rugsėjo 21 d. pareiškimas Nr. 721 Panevėžio grupės vadui, ten pat, l. 232; II brigados vado karin. St. Nastopkos 1919 m. rugsėjo 23 d. pareiškimas Nr. 1201 vyr. kariuomenės vadui, ten pat, l. 231.

⁶⁵ Steigiamojo Seimo darbai. 1920 m. birželio 18 d. I sesijos 17 posėdis.

⁶⁶ Santykiai su lenkais (1919 09 09–09 20) // Kariškių žodis, 1919 09 25, Nr. 19, p. 149.

tuvą. 1919 m. rugsėjo 2 d. lenkų kariuomenės dalinys ir policija apsupo Seinų kunigų seminariją, dauguma lietuvių dėstytojų buvo įkalinti, o dalis išvaryti į Lietuvą. Lenkai daužė lietuviškas įstaigas, uždarinėjo lietuviškas organizacijas ir mokyklas, kaip antai: „Žiburio“ draugiją (500 narių), „Pavasario“ kuopą (215), Blaivybės draugiją (300), Šv. Zitos draugiją (93), Dailės draugiją „Lyra“ (30), Lietuvių katalikių moterų sąjungą (20), „Artojo“ kooperatyvą (120) – iš viso 9 draugijas su 1 300 narių. Jie taip pat uždarė lietuvių berniukų ir mergaičių gimnazijas, kuriose mokėsi 223 mokiniai, pradžios mokyklą, kur mokėsi 75 vaikai, uždarė visas laikraščių redakcijas, spaustuve, skaityklą, iš lietuvių vaikų prieglaudos (40 vaikų) atėmė turtą ir perdavė lenkiškai prieglaudai, uždraudė gatvėse lietuviškai kalbėti. 1919 m. rugsėjo mėn. sudegino lietuvių mokyklų ir bendrabučio knygynėlių knygas. Teroro banga palietė visas Seinų apskrities vietas⁶⁷.

Taigi Seinų krašto lietuviams ne tik buvo užkirstas kelias toliau ugdyti savo tautinę kultūrą, bet brutaliai sužlugdyta ir visa tai, ką jie ligi tol, nepaisant svetimųjų spaudos, buvo įstengę suorganizuoti.

⁶⁷ Kviklys B. Mūsų Lietuva, t. 3, p. 457.

IŠVADOS

1. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje atsikuriančios Lenkijos valstybės valdantieji sluoksniai, svajodami apie istorines jos sienas, siekė atgaivinti Lenkijos–Lietuvos uniją arba jėga prisijungti Lietuvą prie Lenkijos. Jiems į pagalbą realizuoti šiuos sumanymus ėjo dalis sulenkėjusios Lietuvos bajorijos. Tautinis lietuvių atgimimas ir lietuviškasis separatizmas lenkams atrodė niekuo nepateisinama senų, tiesiog šventomis tapusių, unijos tradicijų išdavystė. Todėl vos susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, kaimyninė Lenkija jos atžvilgiu iškart užėmė aiškiai išreikštą aneksionistinę politiką, tapdama pačiu pavojingiausiu priešininku, siekusi ne tik jėga pajungti buvusios LDK, bet ir etnografinės Lietuvos žemes. Lenkų grobikiškos politikos objektu tapo ir nuo senų laikų lietuviškos Pietų Suvalkijos – Seinų krašto – žemės.

2. Nuo 19 a. vidurio Pietų Suvalkijoje sparčiai aktyvėjant lietuvių tautinio atgimimo procesui, Seinai tapo trečiuoju po Vilniaus ir Kauno reikšmingu Lietuvos kultūrinio gyvenimo centru, kuriame didelį lietuviybės darbą atliko kunigų seminarija, dideliais kiekiais leidžiamos lietuviškos knygos, laikraščiai, steigiamos pradžios mokyklos, gimnazijos ir kursai suaugusiems, veikė įvairios draugijos, organizacijos ir kt.

3. Siekdami sustabdyti lietuvių tautinio atgimimo procesą Pietų Suvalkijoje bei aktyvią lietuviybės veiklą Seinuose ir išvirtinti minėtoje teritorijoje, Lenkijos valdantieji sluoksniai panaudojo prieš Lietuvą visą kompleksą priemonių – antilietuvišką propagandą šalies viduje ir užsienio šalyse, karines provokacijas, Santarvės šalių notifikuotų demarkacijos linijų nesilaikymą, infiltravimąsi į Lietuvos teritoriją, slaptųjų karinių organizacijų bandymus susprogdinti Lietuvos valstybę iš vidaus, pasinaudojant laikiniais jos sunkumais ir kt.

4. Konfliktas dėl Seinų krašto 1919 m. rugpjūčio 22 d. peraugo į lenkų valdžios ir jų karinių organizacijų ilgai ruoštą ir išprovokotą vadinamąjį „partizanų sukilimą“ prieš lietuvių vietinius valdžios organus ir tautinius veikėjus, sukėlusį didelį visos Lietuvos visuomenės pasipiktinimą agresyviais lenkų veiksmais. Tuo metu pagrindinėms lietuvių karinėms pajėgoms vykdant paskutines lemiamas kovas su bolševikais Dauguvos fronte, Seinų krašte buvusios negausios ir menkai apginkluotos vietinės įgulos atsilaikyti prieš lenkų regulia-

riosios kariuomenės remiamus „sukilėlius“ neįstengė ir buvo priverstos pasitraukti. Seinų krašte prasidėjo lenkų represijos ir brutalus susidorojimas su lietuvių remiančiais gyventojais ir visuomenės veikėjais.

Minėtais įvykiais pirmasis lietuvių ir lenkų karinio konflikto 1919 m. dėl Seinų krašto etapas baigėsi.

Įteikta 2002-12-23

RÉSUMÉ

Le conflit militaire lituano-polonais au sujet de la région de Seinai en 1919

*Doc. dr. Vytautas Lesčius
Université de Vilnius*

Après de 1918, l'Etat lituanien restauré n'a pas réussi à résoudre de manière pacifique les questions territoriales et a connu les combats les plus difficiles de l'Indépendance. La politique des dirigeants polonais de l'époque était annexionniste à l'égard de la Lituanie. Sous prétexte de la lutte contre les bolcheviques, les Polonais ont non seulement occupé Vilnius et sa région les 19-21 avril 1919 mais ils ont aussi pénétré sur tout le territoire de la Lituanie.

La position agressive du pouvoir polonais s'est rapidement manifestée à l'égard de la partie sud de la Suvalkija – région de Seinai – occupée depuis des temps anciens par des Lituanien, où le processus de renaissance nationale lituanien était très actif depuis le milieu du XIXe siècle. Aspirant à arrêter l'activité de lituanité à Seinai et à se renforcer sur le territoire mentionné, les milieux dirigeants polonais utilisaient un ensemble ininterrompu de moyens contre la Lituanie: propagande anti-lituanienne à l'intérieur du pays et dans les pays étrangers, provocations militaires, non respect des lignes de démarcation notifiées par les pays de l'Entente, infiltration sur le territoire lituanien, tentatives d'organisations militaires secrètes de faire exploser l'Etat lituanien de l'intérieur en organisant une «insurrection de partisans», soutenue par l'armée régulière, contre les garnisons lituaniennes locales peu nombreuses et mal armées, qui n'ont pas été en état de résister et ont été forcées de se retirer de la région de Seinai. Les répressions polonaises et une justice sommaire et brutale contre les habitants et les personnalités publiques soutenant la lituanité y ont commencé.